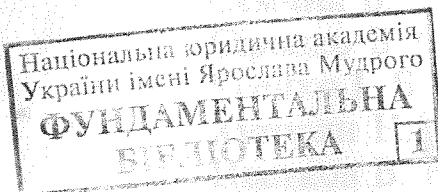

УДК 340.113
ББК 10.01.33
В27

Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. — К.: ТОВ «Видавництво „Юридична думка“», 2007. — 992 с.

Великий енциклопедичний юридичний словник є першим в Україні такого роду виданням, спрямованим на підвищення правової культури і правосвідомості громадян та посадових осіб. У Словнику подані та витлумачені основні поняття і терміни Конституції і чинного законодавства України, міжнародного та європейського права. Розрахований на юристів-практиків, працівників органів законодавчої, виконавчої і судової влади, науковців і викладачів, аспірантів, студентів, підприємців, а також усіх, хто цікавиться правовою системою України.

ISBN 978-966-8602-45-0

© Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007
© ТОВ «Видавництво „Юридична думка“», 2007

ПЕРЕДМОВА

Для того, щоб вільно орієнтуватися у своїх правах і обов'язках, складних переплетіннях сучасної правової системи України, необхідно засвоїти комплекс відповідних правових знань. Пропонований Словник має допомогти читачеві у цьому. Він є компактним і водночас фундаментальним науково-довідковим виданням, у якому системно подані сучасні знання про державу і право, правовий статус людини і громадянина.

Словник є логічним продовженням виданої протягом 1998–2004 років під егідою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України 6-томної «Юридичної енциклопедії», яка була удостоєна Державної премії України в галузі науки і техніки. Разом з тим він є самостійним виданням енциклопедичного характеру з притаманними йому призначенням та методикою подання інформації.

Словник містить понад 3000 статей, що стосуються чинного, «живого» права. У ньому подані і витлумачені найпоширеніші і найважливіші юридичні поняття і терміни. Розкрито, зокрема, основи конституційного ладу в Україні, права і свободи громадян, засадничі положення практично усіх галузей національного законодавства (конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального, господарського, аграрного, екологічного, процесуального тощо), а також міжнародного та європейського права.

Матеріали Словника систематизовано за алфавітом назв статей. У випадках, коли термін має іншомовне походження, після назви статті вказано на його етимологію. Назви окремих статей подані з інверсією (у зворотному порядку слів).

Словник підготовлено висококваліфікованим колективом правознавців на базі Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Сподіваємося, що він сприятиме підвищенню правосвідомості і правової культури громадян України і стане в нагоді всім, хто займається правозастосовною діяльністю.

Щира вдячність авторам, науковим консультантам, редакторам та допоміжному персоналові, чиїми зусиллями було підготовлено і видано цю працю.

Редколегія

Особа, включена до списку П., зобов'язана повідомити голову апеляційного суду про обставини, що включають можливість її участі у здійсненні правосуддя. Підлягають звільненню від виконання обов'язків П. за розпорядженням голови суду на їх прохання: 1) громадяни, старші 65 років; 2) жінки, які перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, по догляду за дитиною, а також жінки, які мають дітей дошкільного чи молодшого шкільного віку або утримують дітей-інвалідів, інших хворих або членів сім'ї похилого віку; 3) керівники та заступники керівників органів викон. влади та органів місц. самоврядування; 4) особи, які не володіють держ. мовою; 5) особи, які через свої реліг. переконання вважають для себе неможливою участь у здійсненні правосуддя; 6) інші особи, якщо голова суду визнає поважними причини, на які вони посилаються.

Суд, який запрошує П., повинен письмово повідомити про це керівництво підприємства, установи, організації за місцем його роботи не пізніше як у 2-тижневий строк до початку суд. засідання. Керівник підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності, зобов'язаний звільнити П. від роботи на час виконання ним обов'язків у суді. П. зобов'язані вчасно з'явитися за запрошенням суду для участі у суд. засіданні. Неявка без поважних причин у суд. засідання вважається неповагою до суду. Гарантії незалежності й недоторканності професійних суддів, передбачені законом, поширюються на П. на час виконання ними обов'язків по здійсненню правосуддя. П. за час виконання ними обов'язків у суді виплачується винагорода, виходячи з розміру їх середньомісячного заробітку чи пенсії, але не менша, ніж посадовий оклад судді відповідного суду, їм відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добови. Зазначені виплати здійснюються судом за рахунок коштів, передбачених у Держ. бюджеті України.

Звільнення П. з роботи або переведення на іншу роботу без його згоди під час виконання ним обов'язків у суді, а також з мотивів виконання обов'язків П. визнається грубим порушенням законодавства про працю і тягне передбачену законом відповідальність винних осіб.

ПРИТРИМАННЯ — вид забезпечення виконання зобов'язання (ст. 546 Цивільного кодексу України), за яким кредитор, який правомірно володіє реччю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредитором пов'язаних з нею витрат та інших збитків має право притримати її в себе до виконання боржником зобов'язання (ст. 594 ЦивК України). Право П. рухомого майна є забезпечувальним обтяженням (ст. 21 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень», 2003). Притримані речі можуть забезпечувати інші вимоги кредитора, якщо інше не встановлено договором або законом. Кредитор має право притримати річ у себе також у разі, якщо права на неї, які виникли після передачі речі у володіння кредитора, набула третя особа. Ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження притриманої речі несе кредитор, якщо інше не встановлено законом. Кредитор, який притримувє річ у се-

бе, зобов'язаний негайно повідомити про це боржника, він також відповідає за втрату, псування або пошкодження речі, яку він притримує в себе, якщо втрата, псування або пошкодження сталися з його вини, і не має права користуватися реччю, яку він притримує в себе. Право власності на річ боржника до кредитора, який притримує її в себе, не переходить. Боржник, річ якого кредитор притримує, має право розпорядитися нею, повідомивши набувача про П. речі і права кредитора, якщо інше не встановлено законом або договором. Якщо законом або договором передбачена згода обтяжувача на відчуження боржником рухомого майна, яке є предметом обтяження, така згода не вимагається в разі переходу права власності на рухоме майно в порядку успадкування, правонаступництва або виділення частки у спільному майні (ст. 9 Закону). Вимоги кредитора, який притримує річ у себе, задовольняються з її вартості відповідно до ст. 591 ЦивК України, яка регулює реалізацію предмета застави.

ПРИТУЛОК — 1) інститут міжнар. і внутрішньодерж. (нац.) права, за змістом якого фіз. особа (іноз. громадянин або особа без громадянства) набуває можливість легально і на невизначений строк перебувати на території держави, яка гарантує їй безпеку і забезпеченість осн. правами та свободами, з метою уникнути переслідування в іншій країні за політ. чи реліг. переконання, зайняття наук. діяльністю або з подібних причин; 2) право фіз. осіб звертатися до іншої держави за наданням можливості в'їзду та проживання з метою уникнути переслідування у своїй країні і користування такою можливістю, а також право держави надавати їм відповідну можливість (право П.). Конституція України містить загальні положення, за якими «іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом» (ч. 2 ст. 26).

ПРИТЯГНЕННЯ ЯК ОБВИНУВАЧЕНОГО — процес. рішення слідчого, в якому на підставі достатності зібраних у справі доказів, що вказують на вчинення злочину певною особою, сформульовано обвинувачення щодо неї. Для притягнення особи як обвинуваченої слідчий у ході всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи повинен зібрати таку сукупність обвинувальних доказів, які б після їх оцінки переконали його в тому, що злочин у вигляді суспільно небезпечної, протиправної і кримінально караної дії або бездіяльності було вчинено і вчинила його, умисно чи з необережності, саме ця особа. Відсутність у слідчого внутрішнього переконання у винуватості даної особи у вчиненні злочину, з приводу якого проводиться розслідування, не дає йому права на прийняття рішення про її притягнення як обвинуваченої, оскільки сумніви у винуватості, коли вичерпано процес. можливості їх усунення, виходячи з презумпції невинуватості, повинні тлумачитися на користь цієї особи. П. як о. пов'язане з несприятливими для особи наслідками, що полягають у можливості застосування щодо неї запобіжних заходів, відсторонення від посади, накладення арешту на майно, заощадження тощо.

Слідчий у справі, що знаходиться у його провадженні, не має права давати доручення про П. як о. ні органу дізнання, ні іншому слідчому. Це він повинен зроби-

ти сам. Маючи достатню кількість доказів винуватості певної особи у вчиненні злочину і переконавшись у відсутності обставин, що виключали б провадження у справі (ст. 6 Кримінально-процесуального кодексу України), слідчий виносить мотивовану постанову про П. як о. цієї особи. Зміст цієї постанови визначається ст. 130 та 132 КПК. Як і кожна постанова слідчого, вона складається з 3 частин: вступної, описової (мотивувальної) і резолютивної. У вступній частині зазначаються місце і дата складання постанови, хто склав, найменування справи. В описовій (мотивувальній) — вказуються час, місце та інші обставини вчинення злочину, наскільки вони відомі слідчому, визначається кваліфікація злочину за відповідними статтями крим. закону. Робиться висновок про достатність зібраних доказів, що вказують на вчинення злочину даною особою. У резолютивній частині слідчий формулює конкретне рішення про П. як о. особи за вчинення кількох злочинів, то в описовій частині постанови окремо викладаються обставини вчинення кожного злочину та його кваліфікація. Якщо є підстави для обвинувачення у вчиненні злочину (злочинів) кількох осіб, то щодо кожної з них слідчий виносить окрему постанову.

Законне, обгрунтоване і своєчасне П. як о. є неодмінною умовою виконання вимог закону: щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності й жоден невинний не був покараний (ст. 2).

ПРИХОВУВАННЯ ЗЛОЧИНУ — не обіцяне заздалегідь переховування злочинця, знарядь і засобів вчинення злочину, слідів злочину чи предметів, здобутих злочинним шляхом, або придбання чи збут таких предметів (ч. 6 ст. 27 Кримінального кодексу України). П. з. є формою причетності до злочину, яка не має ознак співучасті у злочині, але перебуває з ним у певному зв'язку і об'єктивно перешкоджає його розкриттю. Особи, які вчинили такі діяння, підлягають крим. відповідальності лише у випадках, передбачених ст. 198 та 396 КК України (ч. 6 ст. 27 КК). Ст. 198 КК передбачає відповідальність за заздалегідь не обіцяне придбання або збут чи зберігання майна, завідомо здобутого злочинним шляхом. Особа також карається за заздалегідь не обіцяне приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину (ч. 1 ст. 396 КК). Крим. відповідальності за такі самі діяння не підлягають члени сім'ї чи близькі родичі особи (коло яких визначається законом), яка вчинила злочин (ст. 396 КК). Переховування злочинця (виконавця чи іншого співучасника) — це надання йому можливості уникнути переслідування (надання сховища, транспорту чи документів, зміна зовнішності тощо). Приховування знарядь і засобів вчинення злочину або предметів, здобутих злочинним шляхом, — це приховування всього, що може мати значення для розкриття злочину, встановлення злочинця. Тому дії того, хто вчиняє зазначені діяння, перешкоджають встановленню істини, викриттю злочинця, тобто спрямовані проти правосуддя. Тяжким є злочин, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше

10 років (ч. 4 ст. 12). Особливо тяжким є злочин, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад 10 років або довічне позбавлення волі (ч. 5 ст. 12).

П. з. вважається закінченим від часу вчинення хоча б однієї з вказаних дій, незалежно від того, чи вдалося винному досягти успіху. П. з. здійснюється лише з прямим умислом. Метою є перешкодити правоохоронним органам розкрити злочин чи притягнути винного до крим. відповідальності. Суб'єктом даного злочину може бути фіз. осудна особа, якій до вчинення злочину виповнилося 16 років.

ПРИЧИННИЙ ЗВ'ЯЗОК — соціальні та індивідуально-психологічні явища і процеси, які є передумовами існування та відтворення злочинності. У кримінології традиційно виділяють: П. з. як порівняно масового соціального явища (загальні причини); причини конкретного злочину. Існують різні види соціального, у т. ч. кримінологічного, детермінування. У процесі такого детермінування криміногенні детермінанти взаємодіють одна з одною. При цьому виділяють чинники за їх змістом і характером впливу на злочинність. До першої групи належать соціальні, екон., суспільно-психологічні, організаційно-управлінські, моральні та інші криміногенні чинники; до другої — природно-кліматичні умови, стихійні лиха, демографічні процеси та інші явища, які впливають на характер злочинності.

ПРИЧИННИЙ ЗВ'ЯЗОК, каузальний зв'язок (від лат. causa — причина) — об'єктивний зв'язок між певними явищами, коли одне з них (причина) породжує інше (наслідок).

П. з. — частина загального зв'язку явищ, різновид детермінативного зв'язку. Відповідно до вчення про детермінізм все у світі взаємозалежне і взаємозумовлене, а тому існує можливість пізнання і пояснення відповідних дій. П. з. і детермінізм не тотожні — останній містить у собі не лише категорії причини і наслідку, а й низку різноманітних зв'язків між явищами і процесами природи та суспільства: зумовлюючий зв'язок, часовий зв'язок, просторовий зв'язок, зв'язок станів, функціональний тощо (у філософській науці їх нараховують близько тридцяти).

Засобами встановлення П. з. є практика, експеримент, спостереження. Він існує незалежно від суб'єктивного сприйняття його людиною.

П. з. як загальна філософська категорія теорії пізнання застосовується в різних науках з урахуванням особливостей явищ і процесів, що досліджуються цими науками. Правознавство досліджує П. з. у складі правопорушення — як одну з ознак його об'єктивної сторони. П. з. відображає внутрішній генетичний зв'язок між юридично значущою поведінкою людини і певним станом дійсності, викликаним (породженим) цією поведінкою.

У чинних нормативно-правових актах України визначення поняття «причинний зв'язок» немає; його ознаки і параметри виявляються й описуються правовою наукою у межах вчення про склад правопорушення. Так, у крим. праві питання про П. з. виникає під час притягнення особи до відповідальності за діяння, що містять у своєму складі шкідливі наслідки як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони злочину (т. зв. злочини з матеріальним складом). Відсутність П. з. між